

УДК 159.9:37.091.12:331.102.21:373 (НУШ) (048.83)

DOI 10.18372/2786-5487.1.17734

**Павлик Наталія Василівна** 

доктор психологічних наук, старший науковий співробітник,  
провідний науковий співробітник відділу психології праці,

Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих

імені Івана Зязюна НАПН України,

м. Київ, Україна

[kirilitsa077@gmail.com](mailto:kirilitsa077@gmail.com)

## **ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ ДО ТВОРЧОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

***Анотація.** Статтю присвячено аналізу проблеми психологічної готовності сучасного вчителя до професійної діяльності в умовах Нової української школи. Автором детально проаналізовано психолого-педагогічні функції та особистісні якості педагога Нової Української школи, визначено структуру та систему критеріїв психологічної готовності вчителя до творчої професійної педагогічної діяльності. У статті представлено авторську двох-вимірну структуру психологічної готовності вчителя Нової Української школи, яка має особистісний та професійний виміри. Цінним внеском автора є результати дослідження за інноваційною авторською психодіагностичною методикою стану психологічної готовності до творчої професійної діяльності сучасних вчителів Нової української школи.*

***Ключові слова:** особистість вчителя, психологічна готовність, критерії, професійно-педагогічна діяльність, Нова Українська школа.*

***Annotation.** The article is devoted to the analysis of the problem of the modern teacher's psychological readiness for professional activity in the conditions of the New Ukrainian School. The author analyzed the psychological and pedagogical functions and personal qualities of the teacher of the New Ukrainian School, defined the structure and*

*system of criteria for the teacher's psychological readiness for creative professional and pedagogical activity. The author's valuable contribution is the results of research the state of psychological readiness for creative professional activity of modern teachers of the New Ukrainian School, which based on the author's innovative psychodiagnostic method.*

**Key words:** *teacher's personality, psychological readiness, professional and pedagogical activity, criteria, New Ukrainian school.*

**Вступ.** Сьогодні українська освіта знаходиться в процесі неперервного реформування. За думкою професора Е.О. Помиткіна, застарілий зміст і засоби педагогічної діяльності не сприяли розвитку особистості учня та самореалізації вчителя [4]. Започаткована у 2016 році концепція Нової української школи передбачає формування психологічної готовності педагога до висококваліфікованої професійної діяльності. В центрі Концепції стоять особистість вчителя і особистість учня, яка має бути різнобічно розвинутою, здатною до критичного мислення; мати риси патріота з активною громадянською позицією, яка поважає гідність і права людини; здатна вчитися впродовж життя приймати відповідальні, моральні рішення.

Завдання Нової української школи може виконати лише особистість професійно підготовленого, умотивованого вчителя, який має свободу творчості й розвивається професійно, формує в учнів вищі цінності, сповідує педагогіку, яка ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем та батьками, орієнтується на освітні потреби учня, дає змогу добре засвоювати новий зміст і набувати ключові компетентності для життя [4, с. 5].

Нова українська школа висуває нові вимоги до вчителя. Освітньою реформою передбачено низку стимулів для особистого і професійного зростання сучасних педагогів. Саме через педагога відбувається побудова нової школи й нового ставлення до дітей. Воно повинно здійснюватися не директивно, а опосередковано через природній вплив особистості вчителя на особистість школяра. Тобто, вчитель має бути цілісною особистістю, носієм позитивної Я-концепції й світосприйняття, духовних цінностей, моральних

імперативів, а також навичок і компетенцій коуча, наставника, фасилітатора, тьютора, медіатора, які він транслює учням під час взаємодії з ними. Така місія, покладена на педагога, передбачає його здатність неперервно розвиватися, навчатися, пізнавати нове й самовдосконалюватися згідно морально-етичних принципів і вимог сучасності. Отже, підготовка сучасного конкурентоспроможного вчителя НУШ зумовлює *актуальність* визначення чітких критеріїв психологічної готовності до творчої педагогічної діяльності.

**Метою статті** є висвітлення результатів дослідження стану психологічної готовності до творчої професійно-педагогічної діяльності у сучасних педагогів Нової української школи.

**Результати дослідження.** Екс-міністр освіти та науки України Лілія Гриневич зауважує: «Нова українська школа буде успішною, якщо до неї прийде успішний вчитель, який вирішить багато питань щодо: якості викладання, обсягу домашніх завдань, комунікації з дітьми та адміністрацією школи. Це має бути людина-лідер, яка може вести за собою, любить свій предмет і якісно його викладає» [1]. Завданнями сучасного вчителя є створення умов для розвитку особистості учня, його здібностей, мотивації до навчання, творчого сприйняття знань, вмінь самостійно мислити. Учень має навчитися не тільки відповідати на запитання, а й вміти їх ставити, шукати відповіді.

Відтак, сьогодні варто говорити про нові ролі вчителя – не як єдиного наставника та джерело знань, а як вихователя, фасилітатора, супервайзера, тьютора, коуча, модератора в особистісному розвитку дитини [1].

*Педагог-вихователь* має бути прикладом втілення моральних принципів у власному житті. Фактором зниження ефективності навчального процесу є порушення стосунків між учнем та вчителем, що викликає невротичний розвиток особистості учня. Тому сьогодні значно зростає роль педагога-вихователя як взірця моральної компетентності й гармонійної поведінки.

*Вчитель-тьютор* – репетитор, наставник, що веде індивідуальні або групові заняття, ключова фігура в дистанційному та інклюзивному навчанні.

*Вчитель-коуч* – тренер – має сприяти дитині в досягненні її життєвих

цілей, розвитку та успіху, виступає в якості режисера навчального процесу. Під час коучингу учні навчаються й отримують певні навички.

*Педагог-фасилітатор* – це вчитель, завдання якого полягає в стимулюванні та спрямуванні процесу самостійного пошуку інформації та спільної діяльності учнів. Мета педагога-фасилітатора – налагодити ефективний обмін думками таким чином, щоб зіткнення думок були успішно подолані й було прийняте вірне рішення.

*Педагог-супервайзер* – відповідає за організацію навчального процесу, організацію та контроль конструктивності навчання й спілкування всіх учасників педагогічної взаємодії.

*Вчитель-модератор* – організатор групової роботи – активізує і регламентує процес взаємодії учнів, забезпечує ділове спілкування, обговорення, визначає проміжні і підсумкові результати групової дискусії.

Отже, сучасний вчитель Нової української школи має бездоганно знати свій предмет, любити дітей і свою професію і поєднувати в собі компетенції фасилітатора (створювача умов для навчання), супервайзера (організатора), тьютора (репетитора), коуча (режисера), модератора (партнера).

Для визначення критеріїв психологічної готовності до професійно-педагогічної діяльності було здійснено теоретичний аналіз психолого-педагогічних підходів щодо психологічних детермінант розвитку педагогічної майстерності вчителя. Переважна кількість дослідників одностайно згодні з тим, що провідним фактором творчої професійної діяльності педагога є стійка *мотивація* до педагогічної праці (любов до дітей, до професії, бажання поділитись знаннями) [3]. Педагогічна майстерність – це досконале і творче виконання учителем професійних функцій на рівні мистецтва, результатом чого є створення оптимальних психологічних умов для становлення особистості учня. На думку С.Б. Єлканова, важливою якістю творчого вчителя є педагогічне чуття. Він визначає високі стандарти вимог до професійної підготовленості педагога (професійна діяльність має бути особистісною цінністю вчителя), до емоційно-мотиваційної сфери (висока емоційна чутливість, мотивація

морального самовиховання), до мислення (критичність, самостійність, широта, гнучкість, активність, швидкість, спостережливість, творча уява, педагогічна пам'ять), до вольової сфери (морально вихована воля, внутрішній локус контролю, здатність до управління) [3, с. 8 - 9]. Н. В. Кічук будує модель творчих здібностей педагога, яка має три компоненти: мотиваціо-творча активність, інтелектуально-логічні здібності та індивідуальні особливості особистості [3, с. 27 - 35]. Н.В. Кузьміна вважає, що до педагогічних *здібностей* належать: здатність розуміти учнів, самостійне творче мислення, винахідливість, організаторські здібності, інтерес до дітей, яскравість, образність, змістовність, переконливість мови, педагогічний такт, здатність до педагогічно-вольового впливу, вимогливість вміння пов'язувати навчальний матеріал з життям, спостережливість, [3, с. 35 - 40]. Дослідниця зазначає, що найвжливішим фактором успішності педагогічної творчості є *педагогічна потреба*, яка проявляється у потязі до навчання й виховання дітей, прагненні брати участь в педагогічному процесі, самовдосконалюватися в науковому, культурному, педагогічному відношеннях. Іншими словами, провідним фактором успішності професійної діяльності вчителя є *педагогічна мотивація*. На думку М.В. Кухарева, педагогічна майстерність зумовлена любов'ю до дітей, знанням предмета, почуттям міри, щирістю і врівноваженістю, чутливістю до особистості учня, прагненням до самоосвіти, здатністю оптимально розв'язувати педагогічні завдання й справляти педагогічний вплив [3, с. 47 - 50]. Відтак, підґрунтям плідної педагогічної творчості є педагогічна мотивація та педагогічні здібності, до складу яких входять відповідні, знання, уміння, навички та особистісні якості вчителя.

На основі теоретичного аналізу наукових психолого-педагогічних підходів було визначено поняття *психологічної готовності* педагога до професійної діяльності як синтез педагогічної *мотивації* вчителя та його *здатності* до *педагогічної творчості*. Професійні знання, уміння й навички, в процесі опанування ними, перетворюються у психологічні якості та професійні здібності, які підкріплюючись відповідною мотивацією, виступають

передумовами розвитку психологічної готовності педагога до творчої професійної діяльності. На основі теоретичного аналізу психолого-педагогічних концепцій нами визначено двох-вимірну **структуру психологічної готовності** вчителя НУШ до творчої професійно-педагогічної діяльності (табл. 1).

**Таблиця 1**

**Структура психологічної готовності вчителя НУШ до педагогічної діяльності**

Педагогічні функції вчителя НУШ	Психологічні компоненти педагогічної творчості вчителя НУШ			
	Ціннісно-мотиваційний (педагогічна мотивація)	Креативно-когнітивний (педагогічні й спеціальні знання)	Морально-комунікативний (психолого-педагогічні уміння)	Емоційно-вольовий (поведінковий) (психолого-педагогічні навички)
Педагог-вихователь	<i>Духовно-соціальна спрямованість:</i> 1) інтерес і любов до дітей, 2) потяг виховувати та піклуватися про дітей 3) прагнення до морального піднесення особистості учня, пробудження в неї духовності.	<i>Педагогічно-виховна компетентність</i> 1) вміння пов'язувати навчальний матеріал з життям, 2) здатність перетворювати свій предмет в засіб розвитку особистості, 3) здатність розуміти і розвивати насильніші сторони учня.	<i>Моральні ставлення до учнів:</i> 1) емпатія, прийняття, особистості учня, 2) доброзичливість, вміння вислухати й підтримати учня, 3) здатність до морального вибору, до моральної оцінки явищ, до моральних вчинків.	<i>Гармонійність поведінки:</i> 1) щирість, чесність, позитивність, 2) самоконтроль, врівноваженість, уміння управляти своїми психічними станами, терпіння, 3) відповідальність, послідовність поведінки
Педагог-тьютор	<i>Педагогічна потреба:</i> 1) інтерес до професії, 2) потяг до участі в педагогічному процесі, до навчання дітей, 3) прагнення до самоосвіти, самовдосконалення	<i>Педагогічно-когнітивні здібності</i> 1) ерудиція, пам'ять, знання предмета, 2) спостережливість, 3) орієнтація в інформаційному просторі.	<i>Культура педагогічного спілкування:</i> 1) педагогічний такт (чуття доречності, доцільності, міри), 2) повага до учня, 3) яскравість і переконливість мови.	<i>Педагогічне самовладнання</i> 1) спокій, витримка; 2) справедливість, педагогічна вимогливість; 3) воля, здатність впливати на учнів, наполегливість
Педагог-коуч-фасилітатор	<i>Мотиваційно-творча активність:</i> 1) прагнення до особистісного розвитку учнів, 2) вміння налагоджувати стосунки між учнями, 3) потяг до активізації творчого пошуку учнів.	<i>Креативність</i> 1) гнучкість мислення, креативність, здатність до генерації нових ідей, 2) сприяння творчому розвитку учнів, 3) педагогічна творчість, спонтанність.	<i>Психологічна компетентність</i> 1) здатність до розуміння думок, почуттів учнів, причин їх вчинків; 2) вміння поєднувати несумісні поняття; 3) уміння керувати процесом діяльності учнів	<i>Здатність до режисури навчальним процесом:</i> 1) здатність до педагогічної імпровізації, 2) вміння викликати насагу в себе, в інших, 3) здатність педагога до співтворчості.
Педагог-модератор	<i>Інтерес до організації групової роботи:</i> 1) потяг до командної роботи, 2) інтерес до колективних обговорень, 3) прагнення до лідерства і керування групою.	<i>Конструктивна ініціатива</i> 1) цілеспрямованість винахідливості, 2) почуття гумору, 3) вміння визначати проблемні питання у колективних обговореннях.	<i>Гармонійність взаємостосунків</i> 1) толерантність до інших поглядів, 2) здатність до створення нових засобів взаємодії з учнями, 3) вміння керувати процесом спілкування.	<i>Ефективність рефлексивного керівництва</i> 1) енергійність, впевненість, успішність, 2) організованість, 3) організаторські здібності.

До компонентів особистісного виміру належать ціннісно-мотиваційний,

*креативно-когнітивний, морально-комунікативний та емоційно-вольовий (поведінковий)* компоненти [2, с. 211 - 215].

Усі компоненти тісно пов'язані між собою. Кожний з них має змістове наповнення (сукупність окремих якостей) і певну ступінь сформованості.

Другий (*професійний*) вимір психологічної готовності педагога складають педагогічні функції вчителя НУШ: вихователь, тьютор, коуч-фасилітатор, модератор. Ми поєднали функції супервайзера і модератора, які пов'язані переважно з контролем групової динаміки, а також функції коуча і фасилітатора, оскільки вони обидві сприяють особистісному зростанню учнів. Кожна функція має прояв на рівні кожного з компонентів у вигляді певних професійних компетенцій.

Основою розвитку *ціннісно-мотиваційного* компонента виступає педагогічна мотивація. Критеріями його сформованості є:

– *духовно-соціальна спрямованість* вчителя (любов до дітей, прагнення виховувати, піклуватися про дітей, інтерес до розкриття особистості учнів, до пробудження в них духовності);

– *педагогічна потреба* (інтерес до професії, до участі в педагогічному процесі, до навчання дітей, самоосвіти й самовдосконалення);

– *мотиваційно-творча активність* (вміння налагоджувати стосунки, активізувати процес творчого пошуку, розвивати особистість учнів);

– *інтерес до організації групової роботи* (прагнення до командної роботи, до колективних обговорень, до лідерства і керування групою).

Основою розвитку *креативно-когнітивного* компоненту виступають психолого-педагогічні й спеціальні знання. Критерії його сформованості:

– *педагогічно-виховна компетентність* (здатність перетворювати свій предмет в засіб розвитку особистості, вміння пов'язувати навчальний матеріал з життям, здатність розуміти психологічний стан й здібності учнів);

– *педагогічно-когнітивні здібності* (знання предмета, педагогічна пам'ять, спостережливість, ерудиція, орієнтація в інформаційному просторі);

– *креативність* (педагогічна творчість, гнучкість мислення, спонтанність,

здатність до генерації нових ідей, сприяння творчому розвитку учнів);

– *конструктивна ініціатива* (винахідливість, почуття гумору, вміння визначати проблемні питання, цілеспрямованість).

Критеріями сформованості *морально-комунікативного* компоненту є:

– *моральні ставлення до учнів* (доброзичливість, прийняття, емпатія, вміння вислухати й підтримати учня, здатність до моральної оцінки вчинків);

– *культура педагогічного спілкування* (повага до учня, педагогічний такт (чуття міри, доцільності), яскравість і переконливість мови).

– *психологічна компетентність* (здатність до розуміння почуттів учнів, причин їх вчинків; наявність особистісної позиції, уміння поєднувати несумісні поняття, спрямовувати процес обговорення й діяльності учнів);

– *гармонійність соціальних стосунків* (здатність до гармонійної взаємодії з учнями, до керування процесом спілкування).

Морально-комунікативні риси (щирість, уважність, довіра) на відміну від суто комунікативних якостей (товариськості, комунікабельності) дозволяють здійснювати *моральне* спілкування, яке являє собою якісно новий рівень міжособистісних комунікацій, що базується на визнанні цінності іншої особистості.

Психологічною основою розвитку *емоційно-вольового* компоненту виступають психолого-педагогічні навички. Критерії його сформованості:

– *гармонійність поведінки* (чесність, щирість, позитив; емоційна врівноваженість, терпіння; відповідальність);

– *педагогічне самовладання* (самоконтроль, спокій, витримка; педагогічна вимогливість, справедливість; воля, наполегливість, вміння ефективно керувати своїми почуттями і впливати на учнів);

– *здатність до режисури навчальним процесом* (співтворчість з учнями, педагогічна імпровізація, уміння викликати наснагу);

– *ефективність рефлексивного керівництва* (енергійність, впевненість, успішність; організованість; організаторські здібності).

Емоційно-вольові якості дозволяють здійснювати ефективну саморегуляцію



власної поведінки і справляти позитивний педагогічний вплив на учнів.

Педагогічна мотивація в сукупності з професійними якостями та духовно-моральною спрямованістю визначають гармонійність особистості педагога. Ціннісне ставлення до доброчинності, поваги до людей, чесності, совісності, відповідальності, альтруїзму, працьовитості забезпечує розвиток моральних ставлень педагога до учнів. Це, безумовно, позитивно впливає на успішність професійно-педагогічної діяльності, оскільки гармонізує міжособистісні взаєностосунки і надає учневі наочний приклад гармонійної поведінки та належний напрямок особистісного розвитку.

Слід зазначити, що неузгодженість декларованих вчителем моральних принципів та його реальною поведінкою сприяє зменшенню педагогічного впливу. Тобто мова йде про феномен, коли вчитель красномовно говорить про моральні цінності, демонструючи у повсякденному житті егоїзм, аморальність, байдужість до оточуючих. Тоді дитина спостерігає неузгодженість між тим, що вчитель говорить і тим, як він себе поводить, що сприяє формуванню неусвідомленої дитячої неконгруентності. Тож, вчитель не здатний до здійснення педагогічного впливу, якщо його слова не підкріплюються живим прикладом морально-поведінкових вчинків.

Відтак, нами визначено структуру та узагальнено систему критеріїв психологічної готовності вчителя Нової української школи до творчої професійної діяльності. Відповідно до визначених критеріїв було розроблено інноваційний авторський опитувальник «Психологічна готовність педагога», в основу якого покладено психодіагностичні запитання, що дозволяють визначати рівень сформованості психологічної готовності педагога у відповідності до його професійних функцій [2, с. 224 - 227].

На основі зазначеного опитувальника нами було проведено порівняльне дослідження стану психологічної готовності до професійної діяльності у майбутніх педагогів та вчителів Нової української школи з тривалим педагогічним стажем (15-30 років). В опитуванні взяли участь 58 студентів 4 курсу педагогічного коледжу ім. А.С.Макаренка міста Кременчук і 47 вчителів

загальноосвітніх навчальних закладів міста Києва.

Результати дослідження показали, що високий рівень психологічної готовності до творчої професійної діяльності виявили 43,2 % майбутніх педагогів (студентів-випускників). У педагогів з тривалим стажем роботи цей відсоток значно вищий (70 %). Вони відрізняються тим, що люблять дітей, добре володіють своєю професією і перетворюють процес навчання на процес розвитку особистості учня. Також ці особи проявляють креативність, винахідливість, почуття гумору. Вони емоційно врівноважені, вміють ефективно керувати групою. У своїх ставленнях до учнів вони проявляють щирість, чесність, відповідальність, позитив, терпіння, що дозволяє їм здійснювати конструктивний психолого-педагогічний вплив на учнів.

Кількість осіб, що мають середній рівень психологічної готовності, серед випускників коледжу дорівнює 45 %, а серед досвідчених педагогів лише 30 %. Такі педагоги хоча в цілому й справляються з роботою, але не захоплюються нею. Педагогічні знання, спостережливість, воля та організаторські здібності дозволяють їм більш-менш вдало організовувати педагогічний процес. Але їм не вистачає креативності й любові до учнів. Педагогічний процес їх не надихає, вони лише транслюють дітям знання, але не насичують навчальний процес відчуттям спільної подорожі у світ знань.

Особи з *низьким рівнем* психологічної готовності відкрито тяготяться педагогічною роботою. Вони нерідко дратуються, кричать на дітей, не можуть налагодити дисципліну в учнівському колективі. Такі вчителі дуже втомлюються від педагогічної роботи, емоційно вигорають й набувають невротичних рис. Низький рівень психологічної готовності мають 11,8 % студентів. Серед досвідчених вчителів осіб з низьким рівнем психологічної готовності не виявлено (0 %). Це можна пояснити тим, що педагоги з низьким рівнем психологічної готовності або прикладають зусиль, щоб адаптуватися до професійної діяльності, або взагалі не затримуються у педагогічній професії. Отже, набуття педагогічного стажу підвищує психологічну готовність до педагогічної діяльності. Досвідчений педагог відчуває свою спорідненість з

навчально-виховним середовищем й майже доводить до автоматизму виконання професійно-педагогічних функцій.

### **Висновки з проведеного дослідження.**

1. Психологічна готовність вчителя НУШ до професійної діяльності – це синтез педагогічної *мотивації* та *здатності* до педагогічної творчості. Структура психологічної готовності включає ціннісно-мотиваційний, креативно-когнітивний, морально-комунікативний та емоційно-вольовий компоненти.

2. Критеріями психологічної готовності до педагогічної творчості є: духовно-соціальна спрямованість, педагогічна потреба, творча активність, інтерес до організації групової роботи, виховна компетентність, педагогічно-когнітивні здібності, креативність, конструктивна ініціатива, моральні ставлення до учнів, культура педагогічного спілкування, психологічна компетентність, гармонійність поведінки, педагогічне самовладання, здатність до режисури навчальним процесом, ефективність рефлексивного керівництва.

3. Дослідження виявило сучасні досвідчені вчителі НУШ мають достатньо високий рівень психологічної готовності до творчої педагогічної діяльності.

### **Список використаних джерел**

1. Гриневич Л. Нові професійні ролі і завдання сучасного вчителя в контексті концепції Нової української школи. *Всеосвіта*. URL: <https://vseosvita.ua/library/novi-profesijni-rol-i-zavdannja-sucasnogo-vcitela-v-konteksti-koncepcii-novoi-ukrainskoi-skoli-87162.html> (дата звернення: 10.02.2023).

2. Павлик Н. В. Психологічна готовність особистості сучасного вчителя до творчої професійної діяльності в умовах нової української школи. *Психологія і особистість*. 2021. № 2 (20). С. 200 - 227.

3. Педагогічна творчість і майстерність: хрестоматія. Київ, 2000. 167 с.

4. Розвиток психологічної готовності педагогічного персоналу до професійної діяльності в умовах Нової української школи : аналітичні матеріали / за ред. Н.В. Павлик. Київ, 2022. 278 с. URL:

<https://lib.iitta.gov.ua/733432/1/%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%82.%D0%BC%D0%B0%D1%82.%20%282%29.pdf> (дата звернення: 10.02.2023).